

DIPUTACIÓN PROVINCIAL DE BARCELONA
INSTITUTO DE PREHISTORIA Y ARQUEOLOGÍA

SEPARATA DE

**MISCELÁNEA EN HOMENAJE
AL ABATE HENRI BREUIL**

Tomo II

LUDWIK SAWICKI

**STANOWISKA WYDMOWE PRZEMYSŁU
CHWALIBOGOWICKIEGO W CHWALIBOGOWICACH**

BARCELONA
1965

B. 2388

STANOWISKA WYDMOWE PRZEMYSŁU CHWALIBOGOWICKIEGO W CHWALIBOGOWICACH

por LUDWIK SAWICKI

Stanowiska wydmore w Chwalibogowicach (pow. Pińczów, Wojew. Kieleckie) «odkrył» w 1894 r. i eksplorował je do 1897 r. Er. Majewski (1). W 1908 r. stanowiska te eksplorował S. Krukowski (2) z ramienia Muzeum Przedhistorycznego Erazma Majewskiego w Warszawie. Materiały krzemienne pochodzące z eksploracji Er. Majewskiego, jak informuje o tym jego notatka — «Ze stacyj pod Chwalibogowicami» (1, str. 66, 1897 r.), zostały zebrane «Na rozległych piaszczystych wzgórzach nadwiślańskich, w pobliżu wsi Chwalibogowice w pow. Pińczowskim». Po tej wstępnej informacji autor notatki podaje: «udało mi się zebrać dość pokaźną ilość najrozmaitszych drobnych narzędzi krzemienych ... na powierzchni ruchomych piasków, zwanych wydmacami» ...

Te informacje o stanowiskach chwalibogowickich oraz opis «narzędzi krzemienych», przedstawionych w tej notatce na tablicy (48 okazów), to było przez długie lata jedyne źródło wiadomości o tych stanowiskach.

Bogaty zbiór materiałów krzemienych różnego wieku i różnej przynależności przemysłowej, pochodzący z eksploracji stanowisk chwalibogowickich przez Er. Majewskiego i S. Krukowskiego, omawia L. Kozłowski w rozprawie «Epoka kamienia na wydmach wschodniej części Wyżyny Malopolskiej», opublikowanej w 1923 r. (3) W.

materiałach tych wyróżnił on, na podstawie kryterium typologicznego, «grupy» wyrobów reprezentujące, według jego oznaczenia: «okres chwalibogowicki», «okres mezolitu» i «starszy okres neolitu». Wyroby krzemienne «grupy» reprezentującej «okres chwalibogowicki» (względnie — «kulturę chwalibogowicką»), L. Kozłowski uznał, że reprezentują «odrębny przemysł kamienny», który nazwał przemysłem chwalibogowickim. Przemysł ten zidentyfikował z przemysłem świderskim i wiek jego oznaczył na podstawie opublikowanego przez S. Krukowskiego (4, 1922 r.) profilu stratygraficznego stanowiska wydmorego Górki w Świdrach Wielkich,¹ w poziomie spagowym którego występował przemysł świderski I. W wyniku tej synchronizacji L. Kozłowski stwierdza (*l. c.*, str. 133): «Przemysł więc chwalibogowicki odpowiadałby środkowemu lub późnemu okresowi magdaleńskiemu».

W pracach, w których L. Kozłowski sygnalizuje wyróżnienie tego przemysłu (5, 1920 r., 6, 1922 r.), oraz w pracach późniejszych (7, 1924 r., 8, 1926 r., 9, 1936 r.), podaje inne datowanie przemysłu chwalibogowickiego. Początkowo umieszcza go w okresie pomiędzy swoim «mikrolitem mezolitycznym» i «pełnym neolitem» (5, 6), następnie wiąże jego «rozkwit» z okresem *Ancylus* (7, 8, 9).

¹ w pradolinie Wisły, SE Warszawy.

Niewłaściwe i wysoce niedostateczne rysunkowe zilustrowanie przemysłu chwalibogowickiego w pracy wprowadzającej ten przemysł do prehistorii (3) oraz sprzeczności apriorycznych oznaczeń tego przemysłu spowodowały potrzebę wyjaśnienia jego składu i stosunku chronologicznego i kulturowego do przemysłu świderskiego.

W związku z opracowywaniem przemysłu świderskiego przestudiowałem materiały krzemienne ze stanowisk chwalibogowickich i teren tych stanowisk odwiedziłem w 1933 r. Studia materiałów krzemianowych wykazały, że zawierają one bogaty zespół wyrobów, w którym dominują ostrza z trzonkiem typu grimaldzkiego. Wyroby te istotnie reprezentują nowy, odrębny przemysł końcowopaleolityczny. Ponieważ przemysł ten «nie jest dalszym ciągiem rozwojowym przemysłu świderskiego I» (10) — dla przemysłu tego utrzymałem nazwę przemysł chwalibogowicki, wprowadzona przez L. Kozłowskiego (3). Charakterystykę morfologiczno-typologiczną przemysłu chwalibogowickiego podałem w rozprawie «Przemysł świderski I stanowiska wydmorego Świdry Wielkie I» (10, str. 19, tabl. XXII z rys. 45 ostrzy różnego typu, 1935 r.). W publikacji tej charakterystyki terenowych warunków «wydm» chwalibogowickich nie daję. Jedyne w polskim tekście objaśnienia do tabl. XXII, o stanowiskach, z których pochodzą przedstawione na tablicy tej wyroby krzemienne przemysłu chwalibogowickiego, podałem (str. 22): «Stanowiska wydmore na zerodowanej powierzchni tarasu lessowego, w pradolinie Wisły». Ta wzmianka o podłożu «wydm» chwalibogowickich była oparta na wynikach badań stratygraficznych, jakie na ich terenie przeprowadziłem w 1933 r.

Stanowiska chwalibogowickie zajmują

duży obszar — SW wsi Chwalibogowice, na wysokim prawym brzegu ujściowej partii doliny potoku — lewobrzeżnego dopływu Wisły. Na lewym brzegu doliny tego potoku leży wieś Chwalibogowice, na prawym brzegu wieś Kraśniów. Teren stanowisk przedstawia taras erozyjno-akumulacyjny szerokości do 0,7 km. wysokości 10-14 m (179-183 m n.p.m. — O Wisły 169 m n.p.m.). Jest to taras pradolinie potoku chwalibogowickiego, poprzecznie wciętej w taras lessowy szerokości do 2 km, wysokości 14-23 m (183-192 m n.p.m.), który, na odcinku długości 9 km — Senislawice-Chwalibogowice - Kraśniów - Opatowiec - Wyszogród (NE-SW), wyściela brzeżny pas preglacjalnej doliny Wisły, wyerodowanej w utworach facji morskiej miocenu.

Powierzchnię tarasu erozyjno-akumulacyjnego pokrywają, miejscami, wydłużone usypiska współczesne wydmore (Pl. I, 1, 2) którym towarzyszą nieckowate, płytkie wcięcia deflacyjne. Wydm nie ma i nic nie wskazuje na to, ażeby na tym tarasie były wydmy typu niżowego. Teren stanowisk częściowo zalesiony, częściowo wzięty pod uprawę rolną, poza tym przedstawia nieużytek, który porasta skąpa drobna roślinność. Tylko nieliczne, niewielkie partie tarasu oraz usypiska wydmore (częściowo) są odsłonięte i podlegają deflacji. Z tarasem podciętym lukiem Wisły holocenijskiej, graniczy bezpośrednio jej wysoki taras powodziowy (Pl. II, 3). Stosunek do tarasu występujących na nim usypisk wydmorewych ilustruje fot. 2. Zdjęcie to przedstawia usypisko wydmore środkowej części terenu stanowisk chwalibogowickich. Usypisko: 1, wysokości ok. 2 m, jest podcięte przez pobieranie piasku. W spagu usypiska warstwa holocenijskiej gleby leśnej — 2, grub. 25 cm. Gleba ta odpowiada glebie leśnej pokrywającej stary piasek wydmorewych (10). W tym odsłonięciu warstwę gleby podściela zwydmiony piasek podłoża — 3. Szybiki wykonane u podstawy

zbocza usypiska wydmowego i na dnie graniczącej z nim niecki deflacyjnej daly następującą stratygrafię utworów górnej partii tarasu erozyjno-akumulacyjnego :

1. Gleba leśna holocenińska, grub. 25 cm.
2. Zwydmiony piasek podłoża, grub. 1 m.
3. Piaski rzeczne warstwowane, grub. 1,8 m, z toczeńcami lessu zglinionego w poziomie spągowym. Piaski te w poziomie tarasu 183 m n.p.m. — SW tego usypiska wydmowego, wyklinowują się (Pl. II, 4) i powierzchnię tarasu, powyżej tego poziomu tworzy less typowy tarasu lessowego.
4. Less typowy, powierzchnia zerodowana, odstonięky do głębokości 1,5 m poniżej stropu.

Piasek zwydmiony, przykryty warstwą gleby leśnej holocenińskiej, jest utworem, w którym występuje zawartość kulturowa stanowisk chwalibogowickich. W jego stropowym poziomie występują wyroby krzemienne przemysłu chwalibogowickiego. Fakt ten stwierdziłem prowadząc w 1933 r. badania stratygraficzne na terenie tych stanowisk. Dolna granica piasku zwydmionego nie wyraźna — piasek zwydmiony przechodzi w podścielające go piaski akumulacji rzecznej, które pokrywają zerodowaną powierzchnię

tarasu lessowego. W podobnych warunkach geomorgologicznych i stratygraficznych występują stanowiska wydmowe radzywińskiego tarasu erozyjno-akumulacyjnego prawy Wisły (wys. 10-21 m) na warszawskim odcinku jej pradoliny (II, 12). W stropowym poziomie starego piasku wydmowego tych stanowisk występują wyroby krzemienne przemysłu świderskiego II i, sporadycznie, wyroby krzemienne reprezentujące przemysł chwalibogowicki. Z faktów tych wynika, że przemysł chwalibogowicki jest synchroniczny z przemysłem świderskim II. Przemysł świderski II zsynchronizowałem z przemysłem hamburskim II i z oscylacją Bölling — «Alleröd I» zlodowacenia bałtyckiego (II).

To geologiczne datowanie przemysłu chwalibogowickiego ma nie tylko lokalne znaczenie, lecz również dla zagadnienia wieku geologicznego przemysłów końcowopaleolitycznych w różnych krajach Europy, których wiek geologiczny — jak na to różne fakty wskazują — jest różny. Poza tym, datowanie tego przemysłu oznacza zarazem wiek piasku zwydmionego, w którym on występuje. Ponieważ utwór ten reprezentuje poziom stropowy tarasu erozyjno-akumulacyjnego — oznaczenie wieku tego utworu ma poważne znaczenie dla plejstocenińskiej historii rozwoju pradoliny Wisły. W wyjaśnieniu tego zagadnienia prehistoria polska jest bezpośrednio zainteresowana.

RESUMÉ

Stations archéologiques de dune de l'industrie de Chwalibogowice à Chwalibogowice (Voyévodie Kielce)

Les stations archéologiques de dune se font voir au SW du village de Chwalibogowice (district Pińczów, Voyévodie Kielce) dans l'Urstromtal de la Vistule au SW de Varsovie. Elles ont été découvertes en 1894 et explorées jusqu'à 1897 par E. Majewski (1). En 1908 au nom du Musée Archéologique de E. Majewski à Varsovie les stations de dune étaient explorées par S. Krukowski (2). Les informations uniques au sujet des stations de dune contenait la notice de E. Majewski publiée en 1897 (1). Cette notice informait que les stations en question apparaissent «sur les collines sableuses s'étendant sur la Vistule à proximité du village de Chwalibogowice district Pińczów», dont, «de la surface des sables mobiles, dits les dunes», il a recueilli un certain nombre de petits outils variés en silex.

Les recherches archéologiques menées par E. Majewski et S. Krukowski dans les stations de dune ont donné une grande collection de divers silex. Des silex épipaléolithiques et néolithiques constituent une partie remarquable de cette collection. Dans la dite collection, L. Kozłowski a distingué «un groupe d'outils». Il a constaté que ceux-ci représentent «une industrie particulière» laquelle il a nommé «l'industrie de Chwalibogowice» (3-1923). Il a identifié injustement cette industrie à l'industrie de Świder I, et se basant sur une publication de S. Krukowski au sujet du profil stratigraphique de la station archéologique de dune de Świdry Wielkie II «Górki» (4 -1922) dans l'Urstromtal de la Vistule environ de 20 km. du SW de Varsovie, il a conclu que l'industrie de Chwalibogowice correspond au «Magdalénien moyen ou supérieur» (3).

Dans ses publications, L. Kozłowski signale qu'il faut distinguer l'industrie de Chwalibogowice (5-1920, 6-1922) qu'il situe entre son «microlithe mésolithique» et «la période néolithique». Dans ses élaborations publiées plus tard (7-1924, 8-1926, 9-1936), il lie «le développement de l'industrie de Chwalibogowice» à la période à Ancyclus.

En élaborant une dissertation se rapportant à

l'industrie de Świder I (10-1935), l'auteur fait en 1933 des recherches stratigraphiques dans le terrain des stations archéologiques de Chwalibogowice et examine les silex provenant de ces stations archéologiques. L'étude sur les silex a montré qu'ils contiennent un complet d'outils dans lesquels dominent les tranchants à la manche du type de Grimaldi. En effet, ces produits représentent «une industria particulière», locale, de la fin de la période paléolithique. Étant donné que du point de vue génétique, celle-ci n'est pas liée à l'industrie de Świder I, l'auteur garde pour cette industrie le nom introduit par L. Kozłowski, c'est-à-dire «l'industrie de Chwalibogowice». Dans sa dissertation concernant l'industrie de Świder I, l'auteur fait des caractéristiques de cette industrie, (10, tabl. XXII), les complétant d'un tableau de dessins de silex (ci-joint).

Les stations archéologiques de Chwalibogowice sont situées sur une superficie étendue sur la rive droite élevée de la partie de l'embouchure de la vallée du ruisseau de Chwalibogowice — affluent gauche de la Vistule. Le terrain sur lequel s'étendent des stations archéologiques constitue une terrasse d'érosion et d'accumulation large de 0,7 km, haute de 10 à 14 m (179-183 m. au dessus du niveau de la mer, O-Vistule 169 m au-dessus du niveau de la mer).

Cette terrasse couvre une vallée transversale peu profonde, creusée dans une terrasse de loess de l'Urstromtal de la Vistule, érodée dans les dépôts du faciès marin du Miocène. La largeur de la terrasse de loess atteint 2 km, sa hauteur varie de 14 à 23 m. (183-192 m au dessus du niveau de la mer). Dans cette terrasse entre la vallée holocène de la Vistule (photo 3).

Le terrain des stations archéologiques est recouvert par endroits de dunes allongées contemporaines, hautes jusqu'à 2 m (photo 1, 2) accompagnées de cuvettes de déflation, peu profonde. On ne trouve pas sur ce terrain de dunes du type de basse-plaine. Le terrain en partie boisé, en partie cultivé se présente aussi comme un friche

recouvert d'une végétation peu abondante. Par endroits seulement, on observe quelques parties de terrasse et de dunes peu nombreuses découvertes et subissant une déflation. La photo 2 illustre la situation des dunes par rapport à la terrasse. Sur cette photo, la dune n° 1, haute env. de 2 m recouvre le sol forestier holocène n° 2, sous lequel apparaît une couche de sable de dune n° 3. A son mur, on observe des sables fluviaux stratifiés. Les puits exécutés dans la partie moyenne des stations archéologiques de Chwalibogowice présentent la stratigraphie suivante de la partie supérieure de la terrasse d'érosion et d'accumulation :

1. Le sol forestier holocène épais de 25 cm, est recouvert par endroits de dunes contemporaines (photo 2).

2. Une couche de sable de dune, épaisse d'un m. La limite inférieure indistincte — le sable de dune passe aux sables d'accumulation fluviale sous-jacents. Dans l'horizon de toit de la couche de sable de dune apparaissent les silex de l'industrie de Chwalibogowice.

3. Une série de sables fluviaux stratifiés, ép. 1,8 m. Au mur ils contiennent des galets de loess argileux. Les sables appartenant à cette série s'ensuivent sous le niveau de terrasse de 183 m au-dessus du niveau de la mer (photo 4) Au-dessus de ce niveau, la surface de la terrasse de loess (183-192 m au-dessus du niveau de la mer) est constituée de loess typique.

4. Le loess typique, à surface érodée, decouvert jusqu'à une profondeur de 1,5 m au-dessous de la surface érodée.

Dans les conditions géomorphologiques et stra-

tigraphiques analogues aux conditions sus-mentionnées, on observe les stations archéologiques de dune de la terrasse d'érosion et d'accumulation de Radzymin, c'est-à-dire de la terrasse de la Vistule ancienne (haute de 10 à 21 m, O-Vistule 77 m au-dessus du niveau de la mer) à proximité de Varsovie.

Dans l'horizon de toit de l'ancien sable de dune des stations archéologiques en question, on rencontre les produits en silex de l'industrie de Świder II ainsi que sporadiquement ceux de l'industrie de Chwalibogowice. Il en résulte, que l'industrie de Chwalibogowice est synchronique à l'industrie de Świder II. L'auteur du présent article synchronise l'industrie de Świder II à celle de Hamburg II et à l'oscillation Bölling — «Alleröd I» de la glaciation baltique (11).

Ces dates géologiques fixées pour l'industrie de Chwalibogowice possèdent non seulement une importance locale mais aussi elles sont valables pour la question de l'âge géologique des industries de la fin de la période paléolithique dans divers pays de l'Europe, dont l'âge géologique est différent. En même temps, la détermination de l'âge pour l'industrie de Chwalibogowice signifie aussi l'âge de la couche de sable de dune dans laquelle cette industrie apparaît.

Etant donné que cette couche de sable de dune forme le niveau de toit de la terrasse d'érosion et d'accumulation — la détermination de l'âge de cette couche est très importante pour l'histoire pléistocène du développement de l'Urstromtal de la Vistule. L'archéologie polonaise est directement intéressée dans la solution de ce problème.

IHKM

alce. 93/739

L I T E R A T U R A

1. MAJEWSKI, Er. — Ze stacyi pod Chwalibogowicami. Drobne prace i notatki, str. 66-67. Warszawa 1897.
2. KRUKOWSKI, St. — Nowe stanowiska przedhistoryczne w powiatach Stopnickim i Pińczowskim, ziemi Kieleckiej. Nouvelles stations préhistoriques dans les districts de Stopnica et Pińczow, gouvernem. Kielce. «Światowit», t. IX, str. 71-78 Warszawa, 1911.
3. KOZIŁOWSKI, L. — Epoka kamienia na wydmach wschodniej części Wyżyny Malopolskiej. Die Steinzeit im Duenengebiet der Kleinpolnischen Hohe. Archiwum Nauk Antropologicznych, t. II, Nr 3. Lwów-Warszawa, 1923.
4. KRUKOWSKI, St. — Sprawozdanie z działalności Państw. Urzędu Konserwatorskiego na okręg warszawski-poludniowy. Comptendu des travaux. «Wiadomości Archeologiczne», t. VI-1921, str. 164-166. Warszawa, 1922.
5. KOZIŁOWSKI, L. — Wielkopolska w epoce kamiennej. «Przegląd Archeologiczny» R. I, 1919, zesz. 3-4. Poznań, 1920.
6. KOZIŁOWSKI, L. — Stan i zadania badań nad epoką kamienną w Polsce. L'état et les buts des recherches sur l'âge de la pierre en Pologne. «Wiadomości Archeologiczne», t. VI-1921, str. 23-46. Warszawa, 1922.
7. KOZIŁOWSKI, L. — Młodsza epoka kamienna w Polsce. Lwów, 1924.
8. KOZIŁOWSKI, L. — L'époque mésolithique en Pologne. «L'Anthropologie», t. xxxvi, str. 47-74. Paryż, 1926.
9. KOZIŁOWSKI, L. — Die epipaläolitischen Kulturen in Świdry und Chwalibogowice. «Praehistorischen Zeitschrift» xxvii Band, 1936. Heft 3-4, str. 252-257.
10. SAWICKI, I. — Przemysł świderski I stanowiska wydmy Świdry Wielkie I. L'industrie świdérienne de la station Świdry Wielkie I. «Przegląd Archeologiczny», t. v. Poznań, 1935.
11. SAWICKI, I. — Zagadnienie wieku wydmy. Le problème de l'âge des dunes. Wydmy śródlądowe Polski. Warszawa, 1958.
12. SAWICKI, I. — Budowa geologiczna i morfologia terenu Warszawy. Geological structure and morphology of the Warsaw terrain. «Przegląd Geologiczny», Nr 12, 1960. Warszawa.

1. Partie orientale du terrain des stations archéologiques de dunes de Chwalibogowice.
(Photo L. Sawicki, VIII, 1933.)

2. Terrains de stations archéologiques de dunes de Chwalibogowice : 1, Rempart du sable éolien contemporain ; 2, Sol forestier holocène ; 3, Sable ancien éolien, au niveau du toit contient les outils en silex de l'industrie de Chwalibogowice. (Photo L. Sawicki, VIII, 1933.)

3. Chwalibogowice. Terrasse d'érosion et d'accumulation de l'Urstromtal de la Vistule; elle présente le terrain des stations de Chwalibogowice. A la base de cette terrasse, haute terrasse d'inondation de la Vistule. (Photo L. Sawicki, VIII, 1933.)

4. Chwalibogowice. Stratigraphie de la partie supérieure de la terrasse d'érosion et d'accumulation de l'Urstromtal de la Vistule: 1, Sables stratifiés de l'Urstromtal; 1a, alluvions loessiques avec minces couches de sable; 2, loess typique subaerien (loess récent supérieur). (Photo L. Sawicki, VIII, 1933.)

B. 2388